schelde omvatte Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland met als hoofdplaats Middelburg.

Het voornaamste bronnenmateriaal:
– A.J. van der Aa, 'Aardrijkskundig woordenboek van Nederland', Gorinchem 1839-1846.
– K. de Flou, 'Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen …', Gent 1914-1938.
– M. Gysseling, 'Toponymisch woordenboek van België, Nederland …', 1960.
– M. Smallegange, 'Cronyk van Zeeland', 1696.
– M.F. Lantsheer en F. Nagtglas, 'Zelandia Illustrata', 1879-1880.
– Encyclopedie van Zeeland.
– Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen.
– J.W. Muller, 'Over koud(e) als eerste lid van plaatsnamen', in: Nomina Geographica Neerlandica, Xe deel, 1936.

Bil in de hoek

Gebakken straatnaambordjes in Middelburg

Toen ik in de Eigenhaardstraat te Middelburg moest zijn om daar iets af te geven, zag ik voor het eerst van mijn leven een straatnaambordje met een barst. Voor zover ik erop gelet had, zijn straatnaambordjes meestal van geëmailleerd metaal. Nou, hier dus mooi niet. Dit moest een uit klei gebakken bordje zijn.
Na mijn bezoek in de Eigenhaardstraat keek ik wat vaker aandachtig omhoog. Ook in andere steden. Nergens zag ik zulke mooie bordjes als in Middelburg. Mijn aandacht voor putdeksels leed daaronder.

Heel veel
In Middelburg wemelt het nog van de gebakken straatnaambordjes. Ze zijn niet, zoals de bordjes van latere datum, óp de gevel aangebracht, maar ín de gevel. Een bewerkelijke manier van 'ophangen'. Er moest immers in de gevel gekapt worden. Vergelijk het met 'opbouw-' en 'inbouw'-stopcontacten.
In het smalle Sint Sebastiaanstraatje doet de plek waar de gevel met cement is dicht- of aangesmeerd vermoeden dat daar zo'n gebakken inbouwbordje gezeten heeft. Tegenover die plek is het nieuwe geëmailleerde metalen bordje (opbouw) tegen de gevel geschroefd.
Neem uw kinderen of kleinkinderen eens mee naar de Blindehoek. Laat ze eens lachen. Daar is het bordje ook gebarsten. De barst heeft de L in een I en een L veranderd. Nu staat er 'Bil in de hoek'.
Ik heb ze niet geteld maar ik schat dat in Middelburg nog zeker zo'n honderd gebakken en geglazuurde (inbouw)bordjes te vinden zijn. Uitsluitend binnen de singels en dan vooral daar waar het bombardement van 17 mei 1940 geen schade heeft aangericht. Het stadhuis heeft twee inbouwbordjes, waarvan één met een mooie pijl die wijst naar het postkantoor.

Op sommige hoeken van de straat zie je in een oogopslag twee van die mooie gebakken bordjes, bijvoorbeeld op de hoek Korte Noordstraat-Hofplein, op de hoek Sint Janstraat-Zusterstraat, de hoek Bellinkstraat-Bierkaai, de hoek Londensekaai-Nieuwstraat en tot slot van dit beslist niet complete rijtje, op de scherpe punt Vlissingsestraat-Stadsschuur.

Onderzoek

Op zoek naar informatie over deze bordjes werd ik in eerste instantie op een dwaalspoor gebracht. Neuzend in het archief van de Dienst Gemeentewerken vond ik een aardig mapje uit 1872 over straatnaambordjes. Het gemeentebestuur van Middelburg bestelde toen 246 stuks zinken straatnaambordjes: 28 klein, 186 middel en 34 groot. Heel gedetailleerd werd beschreven hoe die bordjes eruit moesten zien: vier gaatjes, koperen schroefjes, loodhoudende witte verf voor de letters op een Berlijns blauwe ondergrond. De zinken bordjes kostten destijds, geplaatst en wel, 87 cent per stuk. Bij de papieren zat een nota met interessante opmerkingen over het waarom van een bepaalde schrijfwijze. Moest de Sint van Sint Janstraat voluit of kon worden volstaan met St.?
Wat had ik ondertussen aan die zinken bordjes die op de gevel geschroefd werden? Waren dan de veel bewerkelijker gebakken bordjes niet van oudere datum?

De Wete jaargang 30 nr 3 (juli 2001) en jaargang 31 nr 1 (januari 2002)
/ Heemkundige Kring Walcheren (www.hkwalcheren.nl)

Ik kwam in het archief niet verder en ik zocht toen naar een snellere weg. Ik nam contact op met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Daar zou nog iemand werken die alles van gebakken aardewerk en glazuur afweet en mogelijk ook van de gebakken en geglazuurde straatnaambordjes. Hij bleek inmiddels gepensioneerd te zijn. Een bibliothecaresse stuurde mij een knipsel toe. Daaruit leerde ik dat Gent rond 1780 was overgegaan tot het aanbrengen van straatnaambordjes en dat er in die stad nog één uitgehakt straatnaambord te bezichtigen is dat van eerdere datum moet zijn. De Belgen waren er wat straatnaambordjes betreft dus vroeg bij. Berlijn was pas in 1787 zo ver. Londen, Parijs en Wenen volgden nóg later.

In Nederland bleek de Gemeentewet van Thorbecke uit 1851 grote gevolgen te hebben. Die wet noopte de gemeentebestuurders over te gaan "tot de verdeeling der gemeenten in wijken" en daaruit zou uiteindelijk de straatnaamgeving voortvloeien. In Amsterdam werden, in de jaren na 1849 toen bij Koninklijk Besluit elke gemeente verplicht werd een bevolkingsregister aan te leggen, bewoners opgedragen hier en daar zelf straatnaambordjes aan te brengen. In 1863 werden de houten plankjes vervangen door 'emailleplaten'. Maar in Amsterdam zijn er ook nog enkele straatnaambordjes in natuursteen.

'Émaillée'

Mijn gedachten gingen terug naar de Eigenhaardstraat. Deze straat is toch nog niet zo oud. Met de aanleg van de straat werd in 1892 begonnen. Kon ik dan niet beter, uitgaande van de levering van zinken bordjes in 1872, vooruit zoeken in het archief in plaats van terug in de tijd?

Een straatnaambordje met een barst?!

In een dik pak met rekeningen over de jaren 1870-1885 kwam ik na een half uur bladeren een rekening tegen van de firma F. Gillet uit Parijs. Op 12 juni 1885 bracht dit bedrijf de gemeente Middelburg 361 gulden en 41 cent in rekening voor de levering van 100 gebakken en geglazuurde straatnaambordjes. In 1886 leverde dezelfde firma nog 84 "plaques indicatoires de rues. Lave émaillée, grand feu, fond bleu caractères blancs." De prijs was inmiddels gestegen van ƒ 3,60 naar ƒ 4,35 per stuk. Tevreden met mijn vondst staakte ik hier mijn zoekwerk. De gebakken en geglazuurde straatnaambordjes dateren dus uit het eind van de negentiende eeuw. Ze zijn het volgens mij dubbel en dwars waard om beschermd te worden. Helaas zal het bijbestellen van een gebarsten bordje moeilijk gaan, want de firma Gillet in Parijs bestaat niet meer.

Jan Moekotte

(Foto's Leo Hollestelle)

De Wete jaargang 30 nr 3 (juli 2001) en jaargang 31 nr 1 (januari 2002)
/ Heemkundige Kring Walcheren (www.hkwalcheren.nl)

heeft voor de eerste stofzuiger van mijn oma, zijn alle voorwerpen bijeengebracht. Door mijn zoektocht zijn veel familiecontacten hernieuwd. Er is informatie naar boven gekomen die bij velen niet bekend was en tot verwondering heeft geleid.
Ik zou willen dat er meer levenskisten worden samengesteld. Het houdt de familiegeschiedenis levend. Wie zijn geschiedenis kent, staat bewuster in het heden. In dankbaarheid zie ik terug op het leven van mijn opa.

A.J. de Jonge

Voor meer achtergrondinformatie en het samenstellen van een levenskist kan contact worden opgenomen met Ab de Jonge te Vlissingen, tel. 0118-466156.

Lave émaillée

Gebakken straatnaambordjes in Middelburg 2

Middelburg is wat gebakken straatnaambordjes betreft iets minder uniek dan in *De Wete* van juli 2001 beweerd werd.
Op 3 maart 1885 schreef F. Gillet, fabrikant van *lave emaillée* in Parijs, aan de toenmalige stadsarchitect van Middelburg, dat Nijmegen zijn eerste klant in Nederland was. In een brief waarvoor Elsschot zich niet had hoeven schamen, prees Gillet zijn product aan: “Het geëmailleerde lave, zoals wij dat op unieke wijze maken, is onverwoestbaar, kan tegen vorst en vochtigheid, en wordt niet aangetast door zuren, ook niet in hoge concentraties of op hoge temperaturen.”
Lave is geen aardewerk in de gebruikelijke zin van het woord. Wel is het, heel letterlijk, werk van de aarde omdat het gestolde lava is, materiaal dat al eens gebakken was in vulkanische hitte. Dat scheelde, in vergelijking met klei, dus onder meer een ‘gang’ in de oven. De lave werd vooral in midden-Frankrijk, in het oude vulkanische Centraal Massief gewonnen en liet zich makkelijk in plakken en op maat zagen.
F. Gillet somde zijn tevreden klanten op. Middelburg zou een paar maanden later iets gemeenschappelijks hebben met Parijs (straatnaambordjes sinds 1831), Lyon, Versailles, Le Havre, Cherbourg, Le Mans, Calais, Boulogne, Lille, Roubaix, Duinkerken, Gent en Nijmegen.

Onverwoestbaar

De fabrikant/ondernemer benadrukte in zijn reclamepraatje dat zijn straatnaambordjes in Parijs nog net zo netjes, glanzend en leesbaar waren als op de dag dat ze geleverd waren (“…sont aussi propres, aussi brillantes et aussi lisibles que le premier jour”). Daarmee was, volgens Gillet, dus aangetoond dat zijn *lave emaillée* beter was dan bijvoorbeeld de bordjes van

De Wete jaargang 30 nr 3 (juli 2001) en jaargang 31 nr 1 (januari 2002)
/ Heemkundige Kring Walcheren (www.hkwalcheren.nl)

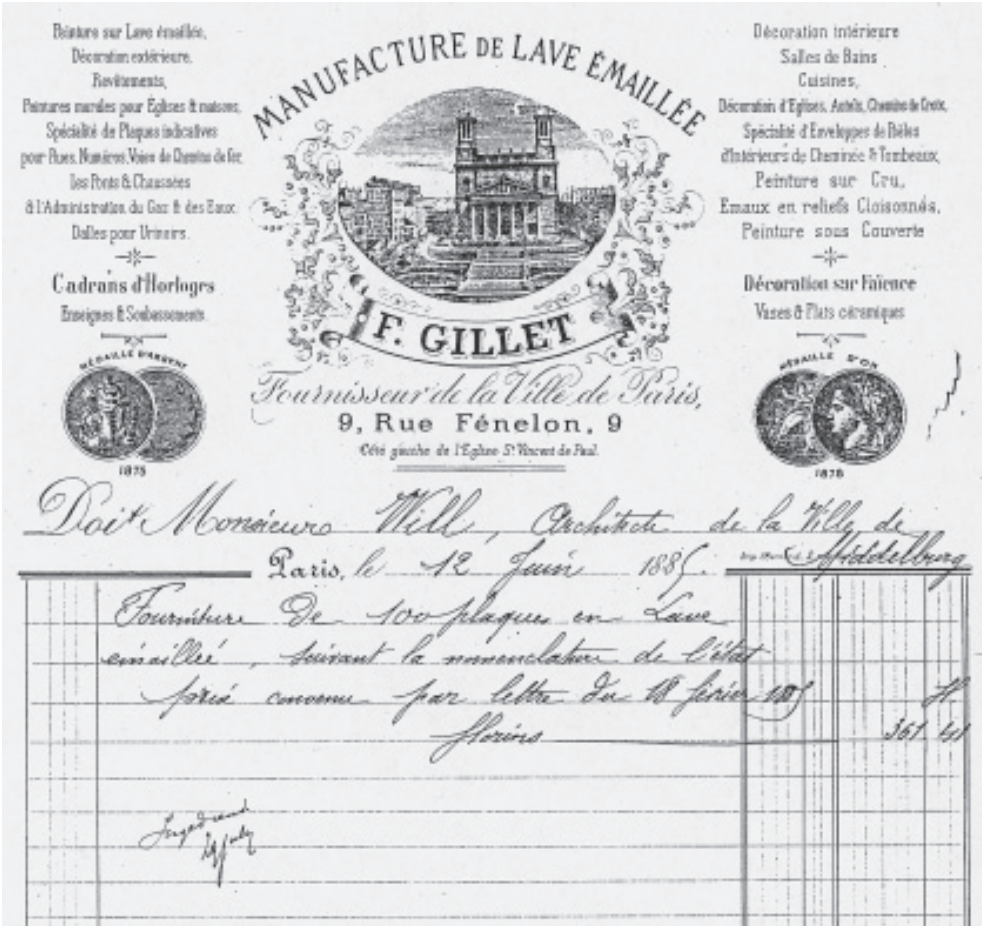

Rekening van de firma F. Gillet uit Parijs voor de levering van honderd gebakken straatnaambordjes in 1885. (Zeeuws Archief, Archief Gemeentewerken Middelburg, inv.nr. 353)

klei waar het glazuur van afsprong, of de blikken bordjes waar het mooie snel van af was omdat die wegroestten. Daar hoefde Middelburg met zijn bordjes niet bang voor te zijn, schreef Gillet. Hij bood dan ook twintig jaar garantie, op zijn minst ("nous vous offront du reste une garantie de 20 années, au moins").

Gillet had een week daarvoor al een paar staaltjes van zijn kunnen in Middelburg laten bezorgen. Blijkbaar beviel de kwaliteit. Er werd over de juiste spelling gecorrespondeerd. Vooral de in het Frans niet voorkomende ij leverde verwarring op. "Wij zullen voor de letter y IJ bezigen."

Geen korting

Op 12 april 1885 schreef de heer Luther, de Nederlandse handelsreiziger van Gillet, aan de Middelburgse stadsarchitect W. Will, die blijkbaar op de penning was, dat afdingen geen zin had: "Wat de prijs aangaat van 55 gulden de meter kunnen wij geene verandering in maken, tot ons spijt moeten wij Ued. Zulks zeggen, Nijmegen was de eerste stad die in lave bestelde, dus gaven

dien faveur prijs. Doch met de verzending hebben wij gemerkt dat zulks niet kan."
In juni 1885 werden de eerste honderd bordjes geleverd. In april 1986 volgden er 84 en in mei 1987 nog eens 66. Op die laatste verzendlijst kwamen straatnamen voor die in Middelburg niet meer bestaan: de Sleutelstraat en de Winterstraat. Ook blijkt dat toen de Singelstraat nog bestond uit een Korte en een Lange Singelstraat. Verder stond op de lijst een bordje Koningstraat (zie verderop).
Middelburg was dus de tweede stad in Nederland die "in lave bestelde". Later deden ook Arnhem en 's-Hertogenbosch dat.

Bordje op bordje

Op het huis op de hoek van de Latijnse Schoolstraat en de Bogardstraat is iets merkwaardigs aan de hand. Daar is over het gebakken bordje een geëmailleerd straatnaambordje aangebracht. Ik was benieuwd wat daardoor aan het oog onttrokken werd en vroeg de bewoners toestemming om een trapje tegen hun gevel te mogen zetten. Ik schroefde het geëmailleerde bordje eraf om een foto te laten maken van wat er tevoorschijn kwam. Daarbij zag ik dat de kabel voor de straatverlichting netjes om het oude bordje heen was aangelegd. Nadat de foto was gemaakt plaatste ik het geëmailleerde bordje natuurlijk weer netjes terug.

Foto's Leo Hollestelle.

In de gevel van café Bommel op de hoek van de Helm en de Vlasmarkt is op soortgelijke wijze een gebakken straatnaambordje weggemoffeld. Is het niet iets voor de Vrienden van Middelburg om die gevel eens in een wat oorspronkelijker staat terug te laten brengen?
Op de hoek van de Koningstraat en het Molenwater staat een pand waarvan, getuige een gevelsteen, de bouw begon op 24 september 1936. Ook in die gevel prijkt een gebakken bordje. Zou dat bordje kort daarvoor weer in Parijs besteld zijn, of is het gespaard gebleven bij de sloop en bij nieuwbouw hergebruikt?

Jan Moekotte

Geraadpleegde bron:
– Zeeuws Archief, Archief Gemeentewerken Middelburg, inv.nrs 34, 353 en 354.